

ПРОФ. ДР ВЛАДЕТА ЈАНКОВИЋ О МИЛАНУ БУДИМИРУ (1891–1975), ВЕЛИКАНУ СРПСКЕ КУЛТУРЕ

Задивљујућа мера учености

Таква меморија и такво колосално знање, у најразличитијим областима, данас се тешко срећу. Били су то неки другачији људи, другачије време и универзитет са којим се овај данашњи не може поредити. Можда баш зато неки до дан-данас опструишу објављивање сабраних дела професора Будимира. А он сам, који је давао часове Гаврилу Принципу и никада није заборавио да су Хрвати у јами код Мркоњић-града убили осамнаест Будимира, помагао је свима на много начина

Узео сам на себе да кажем нешто о приватној личности професора Будимира, јер сам не могу да се похвалим да сам икад био, у формалном смислу, његов студент. Могао бих бити сматран и неком врстом живог фосила – рецимо, човечије рибице – будући да сам у два маха био присутан вечерама које професор Војислав Ђурић помиње у његовом управо прочитаном тексту. Ти тренуци са професором Будимиром и професором Ђурићем остају као моменти у животу које човек не заборавља.

У додир са професором Будимиром дошао сам захваљујући свом професору и шефу Катедре за општу књижевност Војиславу Ђурићу, који је и сам био Будимиров студент. Професору Будимиру, разумљиво, због његовог физичког хендикепа били су неопходни сарадници да би му читали и писали по његовом диктату. Разумљиво је и што су предност имали они који су знали нешто грчки и латински, који су се сналазили и у

другим језицима, па тако били кадри да се оријентишу у литератури и речницима. Тако се догодило да је професор Ђурић мене препоручио професору Будимиру.

Пошто сам прошао неку врсту пробног периода, данас би се рекло теста, који сам изгледа положио, више година сам, сваког уторка поподне, са Миланом Будимиром проводио по три сата у његовој кући у Професорској колонији, радећи оно што је он од мене очекивао. Данас сам свестан да су то неки од најдрагоценијих сати које сам у животу имао, и то не само кад је реч о струци и о стеченим знањима него и о утицају који сам претрпео у једном вишем смислу, о – да се тако изразим - даху животне мудрости који је зрачио из професора.

Живо памтим да сам сваког уторка долазио код њега око три поподне. По лепом времену, он је обично седео у башти са госпођом Цвијетом, својом женом. После поздрава, прелазили смо у његову радну собу, где би он, са својственим осећањем хумора, рекао: „Седи на место које ти по положају припада.” То се односило на шамлицу, покрај полице за књиге, на коју бих се ја сместио, док би он рекао шта треба да му читам, или у речницима потражим. Често ми је диктирао, разговетно и са малим застојима. Тако сам, рецимо, његов познати текст о Лази Костићу „Еј пусто море, еј пусти вали” писао по професоровом диктату. Писао бих руком, а онда код куће прекуцавао и доносио му следећег пута оно што је прекуцано, а онда бих опет његове евентуалне корекције спроводио.

Узгред, за мене је посебно занимљив био тај рад о Лази Костићу, зато што сам, нешто пре тога, био магистрирао на Костићевим неологизмима. Професор је то знао, тако да смо често разговарали о Костићу, а једна од његових прича остала ми је посебно живо у сећању. Казивао ми је да је, као деветнаестогодишњи студент у Бечу, видео Лазу Костића можда три-четири дана пре смрти. Са неколико својих колега отишао је у санаторијум у којем је Лаза Костић лежао на самрти и видео песника још увек комуникативног. Не могу да заборавим професоров опис вожње трамвајем, како је он говорио, по неком мутном кишном дану у Бечу. Старог песника, причао је, затекли су пред опроштај. Ипак је на њих обратио пажњу, препознао ко су и разговетно разговарао с њима.

ИСТОЧНИЦИ, А НЕ ИЗВОРИ

Такве приче професора Будимира остале су просто незаборавне. Лаза Костић је иначе био један од његових омиљених писаца и био му је врло важан. Увек је настојао да рехабилитује Костића и да га брани од напада његових великих противника – академске критике у лику Љубе Недића, Богдана Поповића, и поготову Скерлића, који су сви били заиста сурови према Лази Костићу. То је Будимир и у овом тексту узгред покушао да неутралише и сузбије, указујући на велике вредности Костићеве поезије. Признавао је (памтим чак да је употребио израз „инфантилна инсуфицијенција“) да је Костић имао готово дечију потребу да се игра језиком, да се измотава и шали и да стално привлачи пажњу просто зато што није могао да поднесе досаду. То је била Будиминова формулација: Лаза Костић није могао да издржи досаду. Зато је, да би разбио монотонију и отресао се клишеа, измишљао речи и на свој начин силовао језик. Ван тога, говорио је професор, Костић је и те како умео да нађе праве тонове. Будимир је његову поезију сматрао великом и то је доказивао сопственим средствима, одлазећи у своје учене дигресије, пре свега етимолошког карактера.

Да се сада вратим сећању на наше уторке. Пошто бих два-три сата провео „на месту које ми по положају припада“, завршавало се тако што бих добијао чашицу коњака „курвоазије“ из једног претинца у углу. Како се са професором знао ред, ја бих добио мању чашицу, а он једну мало већу. Пошто бисмо наздравили, долазио је за мене најдрагоценији тренутак. Тих година сам, наиме, припремао тезу о Менандру, која је била веома разграната и имао сам велику потребу за помоћи. Наравно да ми је много помагао професор Ђурић, мој формални ментор, али је помоћ професора Будимира била заиста непроцењива. У извесном смислу, петнаест минута његовог времена које ми је стављао на располагање били су мој хонорар. Током тих четврт сата могао сам да питам шта год ми је требало и то је, верујте, било неупоредиво корисније од данашњег „Гугла“ и „Википедије“. Професор би најчешће одговарао, како се каже, из рукава, а кад нешто не би знао или није могао да се сети, замолио би ме да то оставимо за следећи пут, да размисли. И увек бих добијао не само одговоре на одређена питања него и усмерења која су ми била пресудно важна.

У ствари, ја сам последњи доктор наука којег је извео Милан Будимир. Он је председавао комисији пред којом сам бранио докторску дисертацију јануара седамдесет пете, неких десетак месеци пре његове смрти. Тада се још једном показало да је корист коју сам имао од тих својих зарађених петнаест минута, од тог необичног хонорара, била неизмерна. Професор је увек имао неки свој, да кажемо – мајеутички, скоро сократски начин: некако би вас наводио питањима, извлачећи одговоре који су њега стимулисали и

пужали му прилику да каже оно што је намеравао. На самој одбрани моје дисертације поставио ми је једно од таквих питања. На одбрани тезе владала је велика напетост (то је, пре „Мегатренда”, била озбиљна ствар), био сам сав препадут, али углавном спреман за све што треба да кажем. Наспрам мене су професор Ђурић, професор Секви, а у средини професор Будимир, са којим сам се о тој тези годинама консултовао. И тада ми он, пре свега другог и потпуно неочекивано, поставља питање: „Шта је прво настало – комедија или трагедија?” То је само наизглед једноставно питање, поготово кад човек не разуме куда оно, тако постављено, води. Ту сам можда читав минут остао ћутећи, што је у таквим приликама, ужасно дуго: сви почињу да се нелагодно мешкоље и питају се шта се то збива. На крају сам, срећом погодивши, схватио шта професор хоће и одговорио тачно. У ствари, он је хтео да ме наведе на Хомера, на „Маргита” и „Керкопа”, што су биле његове омиљене теме и доказ да је комедија старија од трагедије. Ово наводим као пример за врсту питања којима је професор наводио саговорнике на исправан колосек, али кад је човек под притиском какав је одбрана тезе, то не бива нимало једноставно.

Малопре смо чули тонски снимак професоровог предавања о балканским источницима, на којем он каже зашто је користио реч источници а не извори или врела, а ја ћу додати његово објашњење којег се сећам. Он је, наиме, говорио – а помињао је Момзена и, чини ми се, Ростовцева – да су извори материјална култура, грађевине, епиграфски материјал и оно што пишу антички писци. И сматрао је то најмање вредним. По Милану Будимиру, једини прави извори – *источници*, наглашавао је – јесу они које даје језик. То је бесмртна и вечита грађа, то су извори вишег реда, како је он говорио. За професора је језик био доказни материјал који је апсолутно веродостојан.

САГОВОРНИК КАО ЖИВА ИСТОРИЈА

Из многих прича које сам од њега слушао (а био је заиста жива историја), памтим да је Гаврила Принципа не само познавао него и подучавао. Причао ми је да су у Сарајеву пред Први светски рат, кад је Будимир још био у средњој школи, Срби били економски и културно најјача заједница, и да су много држали до себе. Тако су у гимназији имали договор да ниједан српски ђак не сме имати слабу оцену ни из једног предмета. То је била ствар принципа и тога су се договора сви беспоговорно придржавали. Тако је и

Милан Будимир добио задатак да Гаврила Принципа, као једног од слабијих ђака, подучава, да му, како се тамо говорило, „даје инструкције”. Давао му је часове из језика и из других предмета. Говорио ми је да је Гаврило Принцип био, како се изразио, мало спор, али да је свеједно на крају добио добре оцене.

Сећам се и једне анегдоте коју ми је испричао, а која можда има парадигматичну тежину. У време кад се догађај одиграо, он је још увек још увек био у стању да назире сунце, па и да хода без пратње, иако више није могао да пише и да чита, јер је туберкулоза очног живца неумољиво напредовала. Милан Будимир је тада био доцент, али на једном Универзитету на којем је, рецимо, Павле Поповић био ректор, а научници као Острогорски, Васић или Миланковић професори. Богдан Поповић је, такође, био један од најугледнијих професора. Како су и браћа Поповићи становала у Професорској колонији, једног дана, прича мени професор Будимир, после неке седнице на Универзитету овде на Студентском тргу, крену кући Богдан Поповић и он. Тако њих двојица у разговору иду Васином улицом према Народном позоришту, а пред Народним позориштем, тамо између споменика и позоришта, огромна бара. Биле су неке дуготрајне кише, а општина ништа не предузима. Тако стоји бара и нема где да се прође, па пролазници скачу са цигле на циглу да би прешли на другу страну. Сад, Богдан Поповић, а био је мали растом, као птичица скакуће с једног камена на други. Пређу они то, и онда Богдан каже Будимиру: „Видите, млади колега, такви смо ми Срби: прескачемо ову бару један дан, други дан, једну недељу, другу недељу, трећу недељу, па онда убијемо краља.” Мало поћути, па дода: „И краљицу.”

ОБРТИ КАО ОТКРОВЕЊА

Хтео бих још једном да поменем професорову неисцрпну инвенцију, јер о његовој колосалној учености просто је тешко и говорити. Та мера знања и таква меморија данас се више не срећу: у свету науке знам много заслужних и вредних људи, али никога ко би располагао таквим волуменом знања на најразличитијим подручјима. У време уских специјалности, та врста интелектуалне ширине, у споју са невероватном обавештеношћу, скоро да се не среће. Сем тога, драгоцену особину професорова било је неподлегање аксиомима, нешто као имуност према њима. За њега ништа није било унапред доказано,

што је такође, онда као и данас, нешто врло ретко. У науци, и не само у науци, људи су склони да се, рећи ћу, поштапају ауторитетима, заснивајући на њима своју аргументацију. Код професора то није важило, и за њега апсолутно нико није био сакросанктан. Увек је у размишљању и просуђивању ишао до самих корена. Узмимо, само примера ради, грчки превод *Новог завета*, који се узима здраво за готово у теологији, у науци, у црквеним круговима, у световним круговима, и који вековима нико у језичком погледу не доводи у питање. Професор је указивао да су у преводу прављене велике грешке, јер се губило из вида да грчки језик на којем је писан

Нови завет

није класични грчки језик трагичара или, рецимо, Платона. Из тога су, доказивао је професор, проистекле многе нетачности, које су се у каснијим тумачењима множиле и гранале. Другим речима, то би било као кад бисте данас користили језик, рецимо, светог Саве или Лукијана Мушицког поступајући с њим као са савременим српским. Разлика је, наравно, огромна, а професор је био један од малобројних који су то разумели.

Иначе, његове етимолошке, а посебно ономастичке операције биле су заправо као неки ватромети, заслепљујуће и непредвидљиве. Његово излагање је увек било мало синкопирано, са неким неочекиваним заокретима, и тешко је било у моменту видети куда води, а онда бисте одједном схватили – само би вам синило шта он заправо хоће. Све је деловало као да се са једне идеје скаче на другу, да би се на крају све сложило и повезало.

Умео је да затекне и изненади. По цену да будем приватан, и с молбом да ми то не замерите, изнећу још једно такво сећање. Године 1971. родио ми се син, па смо код професора попили по један коњак, да то залијемо. Он ми је честитао и узгред упитао како ћу га назвати, на шта сам врло поносно рекао Урош, мислећи да узимамо једно немањићко, право, старо српско име. Ту је професор, онако како је знао, на нарочит подигао главу, што је често чинио пре но што ће рећи нешто иронично, и упитао: „Је л' мислиш да ти је то српско име?” Већ видећи шта ме чека, мало снужено кажем: „Мислим, професоре.” „Е није”, каже он . „То ти је латинско име. То је од *aureus*, преко средњелатинског

aurosus

до

orosius

, па отуда Урош.” Ту ми је, дакле, био потребан још један коњак.

Иначе, професоров смисао за хумор често је био оштро окренут према Хрватима. Не треба заборавити да је под усташком влашћу, тако је говорио, осамнаест Будимира завршило у јами код Мркоњић-града. Он то никад није заборављао, у јавности није показивао, али је на хуморан начин некад давао себи одушка. Сећам се како са

најозбиљнијим изразом лица прича о хрватској лексици код превода грчких и латинских термина, па се, примера ради, за граматику код њих каже словница, за филозофски факултет мудрословни факултет, а за водород хипероскид водикопријекиселиш. Као сад да га гледам кад то прича. Заиста је био неодољив човек и драгоцен личност. Ако је нешто било привилегија у животу, то је било познавати професора Будимира и нешто учити од њега. <

(У Београду, на „Коларцу”, 1. децембра 2015, поводом 40. годишњице од смрти проф. др Милана Будимира. Приредио: Зоран Плавшић. Опрема: „Нација Прес”)

Објављено: понедељак, 4. јул 2016, 21:57h